

RAFAEL TASIS, TRADUCTOR

MARIA DASCÀ¹

Harvard University

1. INTRODUCCIÓ

Un document que il·lustra, clarament, la manera com Tasis acarava la traducció és l'«Informe conclusiu» de la Primera Taula Rodona de Traductors Catalans, que tingué lloc a Raimat l'1 de maig de 1966. Aquest document, que recull els comentaris dels participants a la trobada, es clou amb setze objectius que havien de ser el punt de partida per a la progressiva (i necessària) professionalització del gremi (TASIS 2012: 234). Entre els punts abordats s'inclouen qüestions referents a la llengua (com la necessitat de diccionaris de correspondències i sinònims, de vocabularis tècnics i repertoris de llenguatge popular), temes relacionats amb la professionalització (l'establiment d'un contracte tipus, la participació en les reedicions i la creació d'una escola de traductors) i, finalment, punts concernents a l'ecosistema editorial de què es val el traductor (com la relació amb el corrector, l'especialització i la coordinació entre editorials, o la creació de premis, diaris i revistes específiques dedicades a la traducció).

El projecte de Tasis, l'any 1966, era ambiciós i de gran abast i, per bé que se situava en uns anys d'eventual eufòria del gremi (estroncada amb la crisi del 1969), apuntava algunes de les iniciatives que, de mica en mica, i ja en els anys de la transició van acabar arrelant i fent forat.

1. L'autora vol agrair a Montserrat Gutiérrez l'amabilitat amb què l'ha atesa a l'hora de facilitar-li l'accés als documents del Fons Rafael Tasis de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest estudi s'ha desenvolupat en el marc del projecte de recerca «La traducción en el ámbito literario catalán desde el final del franquismo (1976-2000): estudios de recepción y de lengua literaria» (FFI2014-54915-P), del grup de recerca consolidat TRILCAT de la Universitat Pompeu Fabra.

Aquesta tasca integral (que és la traducció i, a la vegada, l'obra de Tasis) és el centre d'aquest article.

L'obra traductora en Tasis forma part del seu activisme cultural, indestriable de la seva militància política a Acció Catalana Republicana, que, ja en els inicis (DANÉS 2006: 213-214), implicava una concepció (i assumptió) de l'intel·lectual orgànic compromès. És per això que tota la seva obra està interrelacionada i se subscriu a una voluntat de «servei» a favor de la cultura catalana que implica el desenvolupament de totes les facetes de l'intel·lectual modern, des de la redacció d'articles periodístics fins a la confecció de diccionaris. A la vegada, s'ha de posar en relació amb el que Vicent Simbor anomenà el seu paper de «publicista» o divulgador (2006: 19), al qual subordinava l'ús d'un llenguatge pròxim al del lector, que fos, alhora, normatiu i llegidor. En relació amb això, escriptors coetanis de Tasis coincidiren a destacar-ne les excel·lents aptituds per a la divulgació, en la mesura que tota la seva vasta producció respon a la necessitat, ultra l'impuls del grafòman, d'elevant el nivell cultural del públic català. Del conjunt de la seva obra, les traduccions foren una de les tasques que Tasis valorà més positivament.

En la nostra anàlisi tindrem en compte, principalment, la seva evolució com a traductor en clara dependència de les prerrogatives del mercat editorial del moment. Caldrà, per tant, prendre en consideració els canvis en el model de llengua —canvis imputables no només a Tasis, sinó al corrector o als criteris editorials i que s'hauran de posar en relació amb el model de prosa utilitzat per l'escriptor en la resta de la seva obra. En aquest sentit, cal recordar que Tasis aprengué a escriure amb el periodisme i que adoptà com a referents, per afinitat ideològica i lingüística, autors com Antoni Rovira i Virgili (ARIMANY 1967: 61). Com recorda Miquel Arimany i posa la manifest la correspondència amb Pere Calders (ARIMANY 1967: 138-146; CALDERS & TASIS 2012: 101-102), servava una gran fidelitat a la normativa (una fidelitat que, a la postguerra, li provocà més d'una enrabiada), malgrat reconèixer-ne les limitacions en el cultiu de la novel·la policíaca, especialment en la creació d'un argot (TASIS 2006: 62). Paral·lelament, els seus coetanis subratllen la seva facilitat per l'escriptura, que, home metòdic, havia adquirit a través d'una tècnica. Tasis llegia voraçment,

apressat per la urgència i la manca de temps, escrivia a màquina i a raig (MANENT 2006: 46), fins i tot en anglès i francès (POBLET 1967: 107; TISIS FERRER 2006: 46), i es resistia a sotmetre els textos ja escrits a revisió (ARIMANY 1967: 174).

La nòmina d'autors que Tasis contribuï a divulgar, en tant que crític i, més col·laterament, com a novel·lista i periodista, és, al mateix temps, indicativa del seu interès per «importar gèneres amb possibilitats comercials» (COLL-VINENT 2007: 103) que s'adiguessin amb un tipus de literatura que pogués arribar al gran públic, el públic per al qual, als anys trenta, es crearen les principals plataformes culturals republicanes. Per fer-ho calia potenciar el que anomenava «llibres que es deixin llegir» (CALDERS & TISIS 2012: 106), com ara la novel·la britànica (amb Huxley al capdavant), la policíaca i la novel·lística adaptada al cinema. Aquests tres eixos són els que promou en tant que crític i traductor.

2. ELS ANYS TRENTA I ELS DE LA GUERRA

La nostra anàlisi es desenvolupa seguint la cronologia establerta per la crítica (en part, les interpretacions biogràfiques de Poblet i Arimany), que inclou tres etapes: anys trenta, exili i postguerra. És en els moments en què Tasis té més lleure per a escriure (que coincideixen amb les més prolífiques) que l'escriptor tradueix. Primerament ho fa l'any 1922, quan tot just és un jove col·laborador de *La Mainada* i comença a donar-se a conèixer com a periodista a *La Publicitat*. El mateix 1922 fa l'adaptació, per encàrrec d'Avellí Artís Balaguer, de les *Peripècies de Romà Kalbris*, d'Hector Malot, «publicades com a suplement de *La Mainada* i després editades en volum a part» (TISIS 2011: 394-395).² Aquest interès s'incentiva a inicis dels anys trenta, estimulat per la demanda de plataformes editorials de creació recent, com Proa, que li publica dues traduccions. I té com a període d'efervescència els anys de la guerra, en què Tasis ocupa els càrrecs de secretari d'Administració Local (juny de 1936) i de director general de

2. El llibre, il·lustrat per Josep Serra Masana, és el primer volum de la col·lecció Publicacions Gràfiques de *La Mainada*.

Serveis Correccionals (maig del 1937). Durant el període bèl·lic s'estrena com a traductor d'Edicions de la Rosa del Vents i com a col·laborador de la *Revista de Catalunya*, en què aborda un dels autors que traduï, Aldous Huxley. Paral·lelament, al llarg dels anys trenta actua com a magnífic divulgador de la novel·la europea i catalana (i de les seves interseccions amb el cinema i els espectacles de masses) a *Mirador* —un setmanari regit per una «funció orientadora» (SINGLA 2006: 192), tant pel que fa a l'escriptura com a la lectura.

Aquí acaba una etapa que té com a objectiu fer de la traducció un motor de modernització i popularització de la novel·la pròpia. I per fer-ho parteix d'una prerrogativa clara: la necessitat d'incorporar novel·la anglesa en un espai fonamentalment francòfon. Segons Sílvia Coll-Vinent, l'anglofília assumida de Tasis respon a tres motius: la literatura anglesa constitueix una tradició il·lustre, té trets diferencials com la ironia i l'humor i, finalment, ofereix «una gran varietat de gèneres i formes» (2007: 103).

De les traduccions dels anys trenta, les més destacables són *El retrat de Dorian Gray*, d'Oscar Wilde, *La nimfa constant*, de Margaret Kennedy, i *El somriure de la Gioconda*, d'Aldous Huxley, feta durant la guerra.³ En el cas de Wilde, l'encàrrec li vingué a través del seu primer mentor, Avel·lí Artís, que el gener de 1929 renuncià a publicar *Madame Bovary* i Laurence Sterne, atesa la seva llargària, i apostà per William Thackeray i *El retrat de Dorian Gray* (ARTÍS 1929). Encara que Artís volia que la novel·la inaugurés la biblioteca «Les Ales Esteses», finalment es publicà, el 1930, al número 23 de la col·lecció «A Tot Vent de Proa». En un article a *Mirador* publicat amb motiu de l'aparició del llibre, Tasis vindicava la perennitat de l'obra de Wilde, a qui considerava un «escriptor de gran talent, un poeta exquisit i un comediògraf agilíssim i ple de vida» (TASIS 1930). La recuperació d'un autor del segle XIX, que ja havia estat traduït per escriptors modernistes com Manuel de Montoliu i Joaquim Pena, és deguda a l'interès que suposava un Wilde ja conegut, que destacava per la seva escriptura brillant i paradoxal. Es tractava, a més, d'un es-

3. Josep M. Poblet (1967) també esmenta la traducció de *Parsifal-Lohengrin, les obres mestres explicades als infants* (Editorial Grumet).

criptor de renovada actualitat, a causa de la vindicació que n'havia fet l'avantguarda.⁴ De totes les traduccions de Tasis, la de Wilde és la que més acusa el pas del temps. Hi hem consignat diferents problemes lèxics (*tassador, tamany, classe mitja, atinar, tarja*), sintàctics (especialment en l'ús dels relatius, la perífrasi d'obligació *tenir de + infinitiu, quan* en sentit exclamatiu, *en + infinitiu* en construccions no temporals) i ortogràfics. En conjunt, s'imposa un lèxic ampullós, que s'adiu poc amb el registre original i que, en part, es manté en les traduccions de postguerra (especialment en l'ús, a gratcient, de termes com *llur, quelcom, beutat, bentost, testa, dejorn, esguardar o deturar*).

A la mateixa editorial Proa, a l'efímera col·lecció «Biblioteca Oreig»,⁵ el 1931, aparegué *La nimfa constant*, de Margaret Kennedy, adaptada al cinema per Basil Dean i comentada pel mateix traductor el 1932. Segons apunta Coll-Vinent (2007: 30), la novel·la «s'inscriu com a *popular success* de l'any 1925», gràcies, en part, a la versió francesa que en féu Jean Giraudoux l'any 1934 (*Tessa, la Nymphe au cœur fidèle*). L'obra explica la història del trasllat dels fills d'Albert Sanger, un músic excepcional, faldiller i poc civilitzat, que viu al Tirol austríac, al domicili d'una cosina dels nens, després de la mort del pare. El xoc cultural fa sotragar les convencions de la família de la noia, que es casa amb el principal deixeble del difunt, rebec a les convencions com ell. El fracàs del matrimoni posa en evidència les limitacions de la voluntat filantropista de les classes benestants angleses, i mostra la incapacitat de cohesió interclassista que, hipotèticament, podia ser atribuïda a la música. L'obra recrea, a més, el conflicte entre natura i cultura que polaritza una part de la literatura dels anys vint (POWELL 1983: 54). En aquesta cas, la traducció és àgil i operativa, especialment en la construcció de la veu narrativa —d'una veu que aprofundeix en la psicologia dels personatges sense jutjar-los ni oferir-ne l'anàlisi freda d'un Huxley, per bé que s'inclina per Florence, la «nimfa» protagonista central del real. El traductor, amb tot, fa un cert abús de la pas-

4. Oscar Wilde fou traduït al castellà per Ricardo Baeza i Julio Gómez de la Serna als anys vint i trenta.

5. La Biblioteca Oreig només publicà un altre llibre: la traducció de *L'amor i Mr. Lewisham*, de H. G. Wells, a càrrec de Cèsar-August Jordana, el 1930.

siva (*tardarien a ésser lliurats l'un a l'altre*), empra alguns castellanismes (*classe mitja, un quant temps*) i utilitza construccions artificioses que afeixuguen la lectura (*haveu estat un temps del dimoni a caçar-ho, quelcom de parell, com et servava amb ell, és de bon tros millor casar-se*).

Dels tres escriptors traduïts, el que constitueix la seva aposta més personal és, sens dubte, Aldous Huxley. Tasis en parla en la conferència «Viatge als mons meravellosos de la novel·la», inclosa dins *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* (1934), i en destaca, d'una banda, l'ús d'«un prodigi d'intel·ligència despietada» en obres de base psicològica com *Contrapunt* i, de l'altra, la capacitat de creació d'una «societat racionalitzada fins a l'infinit» en l'antiutopia *Brave New World* (TASIS 1935: 137, 141). Més endavant, reprèn el tema en un article a *La Publicitat* del 22 maig de 1938 i al número 16 de la *Revista de Catalunya* (1938), amb un article llarg que havia de formar part d'un recull d'assaigs, intitulat *El mirall i el camí*, que també inclou estudis dedicats a l'obra de François Mauriac i Georges Duhamel (TASIS 1938b).⁶ El llibre tenia com a objectiu fomentar el conreu de la novel·la a Catalunya, on mancava «un solatge de tradició» i «una vida social» (TASIS 1938a: 3-4). La traducció de novel·la estrangera havia de servir per al conreu d'una tradició pròpia indestruïble d'un procés d'aculturació social. Aquest punt de vista coincidia amb el que expressà Josep Maria de Sagarra en el debat sobre l'absència de novel·la el 1925, en què havia defensat la necessitat de cultivar tot tipus de novel·les per satisfer les necessitats d'un públic que «està demanant amb la boca oberta i amb uns crits desesperats que li donguin novel·les...» (YATES 1975: 177).

El que interessa a Tasis de Huxley és la versatilitat d'un novel·lista que és, a la vegada, «observador, sociòleg i moralista», i que sap tractar amb intel·ligència i un humor gens gratuït un tema com l'ambivalència entre el bé i el mal (TASIS 1938a: 4). Novel·les curtes com *The Gioconda Smile* i *Two or Three Graces* (traduïda per Maria Teresa Vernet el

6. Aquest recull d'assaigs, *El mirall en el camí*, no s'arribà a publicar. Es conserva entre els papers de Rafael Tasis de la Universitat Autònoma de Barcelona. El pròleg és datat el novembre de 1938.

1934)⁷ són «obres mestres d'humor i psicologia» (TASIS 1938a: 13), que evidencien la «qualitat humana» i la «transcendència dels problemes» de la ficció huxleiana (TASIS 1938a: 35). També incideixen en un dels temes més candents del moment (molt debatut arran de l'obra de Dostoievski i Gide): el difícil equilibri entre novel·la i moral, des d'una perspectiva que és, alhora, enciclopedista i racionalista.⁸ La traducció d'*El somriure de la Gioconda*, un relat sobre l'assassinat de la dona d'un home adúlter, el qual, malgrat ser innocent, és condemnat a mort, és magnífica. Els diàlegs (un dels punts forts de la prosa de Huxley) discorren amb naturalitat, són rèpliques curtes i brillants a partir de les quals es basteix la psicologia dels personatges, amb tota la seva ambigüitat. El caràcter sintètic de l'obra, que, després de la presentació dels personatges i la descoberta de l'assassinat, se centra en el judici i avança ràpidament cap al desenllaç, afavoreix, justament, la creació d'una tensió basada en la continuïtat evasiva dels fets.

Durant la guerra Tasis escriví a Aldous Huxley per demanar-li els drets de traducció d'*Eyeless in Gaza*, per encàrrec de la *Revista de Catalunya* (TASIS 1938?). La traducció, però, no s'arribà a fer. També ens consta que, uns anys abans de morir, enllestí la traducció de *Després de molts estius* (*After Many a Summer Dies in the Swan*), actualment desapareguda (POBLET 1967: 172), tot i que el 1966 havia estat aprovada per la censura amb vista a la publicació a la col·lecció Isard de Vergara (VILARDELL 2016).

Per encàrrec de Marcellí Antich, de l'editorial Atena, el mateix 1938 traduí un dels grans èxits literaris dels anys trenta, *La història de San Michele*, l'autobiografia del metge suec Axel Munthe, publicada en anglès el 1929. A causa d'«entrebancs amb l'adquisició dels drets» (ANTICH 1935), el llibre no pogué veure la llum fins al 1965.⁹

7. Maria Teresa Vernet també traduí l'obra més coneguda d'Aldous Huxley, *Contrapunt*, que no es publicà fins al 1986.

8. La caracterització de Huxley com d'un «enciclopedista racionalista» i la idea que és un «grand artiste en mots», provenen de l'assaig «Aldous Huxley» d'André Maurois (1935: 321-347), d'on Tasis extreu la informació biogràfica.

9. A la contraportada s'indica que «*La història de San Michele* és el relat autobiogràfic d'un metge imaginatiu i sensible que, amb una prosa vivaç i acolorida, evoca i transfigura les seves experiències a la Salpêtrière i a l'Hôtel-Dieu de París, els seus

3. ELS ANYS D'EXILI A FRANÇA

Com és sabut, Tasis s'exilià a França el 1939 i hi romangué fins al 1948. Aquests nou anys d'exili són rics en traduccions.¹⁰ Desvinculat de les obligacions de la impremta, Tasis trobà temps per a documentar-se a la Biblioteca Nacional de França i pot assumir diversos encàrrecs, entre els quals sobresurten les tretze traduccions al castellà dels *polars* de Georges Simenon, encomanades per Ferran Canyameres (CANYAMERES 1972: 275, 312).¹¹ Les féu entre el desembre de 1942 i l'agost de 1943 (PLA 2007: 108), tot i que no es pogueren publicar a l'editorial Albor fins al 1949. Com reconegué Canyameres anys més tard, es tracta, en conjunt, de traduccions irregulars, que s'hagueren de corregir i «homogeneïtzar», perquè hi intervingueren diversos traductors anònimament, i foren intervingudes per la censura (MARTÍN 2015: 95). L'amistat amb Canyameres anà més enllà de l'acord referent a les traduccions (MARTÍN 2015: 92), atès que Tasis també l'assessorà amb l'editorial i li féu d'enllaç amb *Pont Blau* (MARTÍN 2015: 94).

De Simenon, Tasis traduí al castellà els llibres següents: *Quartier Nègre* (1935), *Le Bourgmestre de Funes* (1938), *L'Homme de Londres* (1934), *Cécile est morte* (1942), *Pietr-le-Letton* (1931), *L'Outlaw* (1941), *L'Ombre chinoise* (1932), *La Danseuse du Gai-Moulin* (1931), *Le Suspect* (1938), *L'Affaire Saint-Fiacre* (1932), *La Nuit du carrefour* (1931), *La Marie du port* (1938) i *La Maison du Canal* (1933) (MARTÍN 2015: 93).

---

contactes amb Charcot, la seva clientela de dames elegants i capricioses, els seus llargs viatges per Alemanya, Suïssa, Itàlia, Lapònia i, finalment, el seu sojorn a Capri, on se sentí feliç, rodejat de gent senzilla i en fervorosa comunió amb la naturalesa. Axel Munthe va escriure *La història de San Michele* en períodes d'insomni i hi fulgura una exuberant i exaltada fantasia, a la qual fa costat una fina penetrant i un agut humor nòrdic. Aquesta obra ha estat traduïda a una cinquantena de llengües».

10. Sobre l'activitat política i cultural de Tasis a l'exili, vegeu BACARDÍ & FOGUET (2012).

11. L'obra de Simenon ja era coneguda durant els anys trenta. Cal recordar que Tasis esmenta Simenon, al costat d'Edgar Wallace, com a referent de la novel·la policíaca a *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* (1935: 135).

D'aquests anys a París es conserven també dues traduccions, mecanoscrites, empreses durant el període d'ocupació alemany: *Carretera enllà. Notes i assaigs d'un turista*, d'Aldous Huxley, datada el juliol de 1941, i *Assaig d'un biòleg*, de Julien Huxley, datada el juliol de 1942. La primera, un recull d'assaigs publicat a Anglaterra el 1925, arran d'un viatge a Itàlia i Holanda, fou editada el 2014 per Dolors Udina. La curadora en destaca «l'ambient de l'època» i el tractament profund i reflexiu de temes relacionats amb el viatge. És, en conjunt, un text magnífic, de plena vigència, tant pel que fa a la forma com als continguts. Posant en evidència la diversitat d'interessos que el caracteritza, Huxley reflexiona sobre la relació del turista amb el paisatge, les formes d'oci de l'emergent societat de consum i ofereix consells pràctics sobre la millor manera de viatjar. El llibre de Julien Huxley, germà d'Aldous, és un aplec d'assaigs diversos, que tracten des de la intel·ligència animal fins a la relació de la biologia amb disciplines com la psicologia o la religió.

Aprofitant l'aprenentatge regular que traduir li oferia i amb l'esperit pràctic que el caracteritzava, Tasis també elaborà un diccionari català-anglès, anglès-català inacabat i inèdit.¹² Cal recordar també que en aquesta època utilitzà el francès com a llengua d'escriptura.¹³

4. L'EXILI INTERIOR

El retorn a Catalunya, l'any 1948, i l'assumpció del negoci de l'impremta familiar (més endavant, també llibreria) fan que Tasis no es pugui dedicar de manera continuada a la traducció fins als anys seixanta. A les dificultats pecuniàries, cal afegir-hi el problema de la

12. A París Ramon Xuriguera i Tasis van formar part de la comissió encarregada de redactar un diccionari català-francès, francès-català, presidida per Josep Quero (CAMPS I ARBÓS 2010: 14).

13. Tasis va escriure en francès *La Vieille histoire d'une petite nation*, *Le Roman catalan moderne*, *Histoire d'un Vieux Pays d'Europe* i *L'Étudiant et le Sorcier* (relat il·lustrat per Grau-Sala) (POBLET 1967: 107).

impossibilitat de publicar, que fa que els escriptors de l'època acumulin mecanoscrits sense saber si arribaran a veure la llum. En aquest sentit, Tasis, conscient que les seves traduccions poden «resistir la crítica més exigent» (ARIMANY 1967: 143), depèn de les escasses iniciatives editorials del moment.

Primerament, i per encàrrec de Miquel Arimany, tradueix al castellà i amplia (amb capítols dedicats a les literatures hispàniques) la imprescindible *Historia de la literatura universal*, de Paul van Tieghem, que es publica el 1952. Arimany, un dels seus biògrafs i amics, li reeditarà el 1959 una versió corregida de *Les aventures de Romà Labris*, d'Hector Malot, i el 1962 li publica la traducció *Pelegrinatge als orígens*, de Lanza del Vasto, prologada pel mateix Arimany. Segons consignava l'editor, que en conservava el mecanoscrit, Tasis traduí directament aquesta biografia, que ocupà unes 250 planes holandeses mecanografiades a doble espai, que incorporaven, només, una cinquantena de correccions (ARIMANY 1967: 174, 193-194). Com indica Arimany en el pròleg, el llibre és el relat poètic d'un «viatge als orígens». Un itinerari físic i espiritual per l'Índia per part d'un dels activistes més importants a favor de la pau. Lanza del Vasto hi féu una estada de tres mesos, convisqué amb Gandhi i defensà que el treball manual individual podia ser la base del perfeccionament espiritual en petites comunitats rurals.

Durant la dècada dels cinquanta, i en relació amb la seva producció com a dramaturg, Tasis es dedica, també per encàrrec, a la traducció de teatre. El 1957 l'editorial Moll li publica l'«adaptació lliure» de *Volpone*, de Ben Jonson, amb un pròleg de Joan Triadú. L'obra fou representada per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona al Palau de la Música Catalana el 19 de desembre de 1956, sota la direcció escènica de Montserrat Julió (COCA 1978: 265), i constituí un veritable fracàs econòmic (COCA 1978: 56).

Triadú destacava la vida «llegendària» de Jonson, conegut pel seu caràcter turbulent, i considerat el dramaturg anglès més important després de Shakespeare. *Volpone, o la guineu*, la seva obra més coneguda, parteix de la vella comèdia llatina. Un dels reptes del traductor fou l'adaptació de l'humor caricaturesc, basat en el joc lingüístic, al català. Justament la vivesa en la traducció dels diàlegs és un dels ele-

ments que més li elogiaren els seus corresponsals a l'exili¹⁴ i el que ha fet que la crítica actual l'hagi considerat la seva millor traducció (COLL-VINENT 2007). Triadú no especificava que la popularitat de l'obra durant els anys trenta es devia a la versió que en féu Stefan Zweig el 1926, de la qual partí la de Jules Romains de 1928, que la signà amb Zweig.¹⁵ Fou adaptada al cinema per Maurice Tourneur el 1939, amb Louis Jouvet, i a l'òpera per George Antheil el 1953. Segons Yearling, «In Zweig's hands, the play decame a lighter, less disturbing work, and some found this to their tastes», en la mesura que, com alguns crítics apuntaren, té menys càrrega moral i dramàtica i atorga més protagonisme al personatge de Mosca que a Volpone (YEARLING 2011: 46-48). Aquesta versió, de la qual Tasis parteix, és, en conjunt, més àgil i optimista, suposa una simplificació basada en l'eliminació de secundaris i introdueix un canvi en el final: el càstig infligit al protagonista, no l'aplica el tribunal sinó Mosca, el seu paràsit. Com apunta Coll-Vinent, «Tasis segueix amb variacions el text de Jonson durant el primer acte, però es deixa influir per la versió de Zweig i Romains en bona part del desenllaç» (2007: 101). L'obra ja havia estat representada al Romea l'any 1930, en una traducció de Manuel Fontdevila i Samsó, basada en la versió de Zweig, que n'atenuava la malícia i accentuava, innecessàriament, el caràcter faceciós del protagonista (PEI 1930: 4).

Entre la documentació de Rafael Tasis, hi trobem el text d'una conferència sobre la «Situació de Ben Jonson en el teatre anglès», pronunciada al Centre de Lectura (de Reus?) el febrer de 1959 (TASIS 1959). Per a ell, el teatre de Jonson té com a objectiu portar a l'escenari «els humors recents o els costums dels homes». El moralista i misan-

14. Entre altres, Artur Bladé i Desumvila, Domènec Guansé, Odó Hurtado i Pierre Rouquette. La publicació sorprèn, sobretot, pel fet d'haver estat autoritzada, malgrat les expectatives poc falagueres que en tenia l'editora, Aina Moll, que li havia encarregat el text el maig de 1957. Bladé, en una carta del 15 de maig de 1959, en valora «els girs populars i les frases fetes», d'una «frescor remarcable» (BLADÉ 1959).

15. Aquesta versió fou la base per a la traducció castellana de Luis Araquistain, escenificada a Buenos Aires el 1929, que comptà amb la interpretació de l'argentí Enrique de Rosas, a la qual Tasis es referia en la conferència «Situació de Ben Jonson en el teatre anglès» (TASIS 1959).

trop dona veu al lliure joc de les emocions en una peça molt treballada formalment i implacable en la denúncia. Per a l'adaptació encarregada per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona prosificà el text, suprimí els diàlegs amb referències polítiques i mantingué el pes del personatge inventat per Zweig: Canina.¹⁶

Paral·lelament, el mateix 1956, Tasis traduí *El joglar al món occidental*, de John Millington Synge, que no es representà fins al 1979, sota la direcció d'Ignasi Potrony, i que s'edità per primer cop, a cura de Dolors Udina, el 2012.¹⁷ La «comèdia extravagant i grotesca, amb tocs d'ironia i sàtira, i finalment de tragèdia» (UDINA 2012: 10), s'escenificà el 1907 a l'Abbey Theater de Dublín i tingué una recepció controvertida. En un moment de «renaixement cultural» i «consciència nacional» irlandesa, al qual el teatre de Synge, amb la fundació de l'Abbey Theater, contribuï (UDINA 2012: 7), el dramaturg oferí una visió primària dels irlandesos, en una història en què es premia la salvetgeria i el cinisme d'un presumpte assassí.

És possible que la traducció fos instigada per la versió que el 1955 Anna Murià féu de *Genets cap a la mar*, també de Synge. Aquesta obra, traduïda per Juan Ramón Jiménez i Zeneida Camprubí el 1920, s'escenificà a l'Orfeó de Mèxic el mateix any.¹⁸ Tasis se'n degué assabentar per mitjà del contacte amb la colònia catalana i es decidí a traduir la segona obra de Synge, *El joglar al món occidental*. El repte del traductor fou la creació d'un dialecte particular, un anglès amb traces del gallès que Synge extragué de la parla popular, amb el qual volia reflectir la llengua parlada per la gent més humil: pescadors, pagesos o captaires. La voluntat de l'autor és que a l'escenari «hi hagi realitat» i «hi hagi gaudi» i, per a aconseguir-ho, «la parla ha de ser tan saboro-

16. Al Fons Tasis de la Universitat Autònoma de Barcelona es conserva un mecanoscrit de l'obra, amb anotacions manuscrites; es tracta, segurament, de l'exemplar que s'utilitzà per a la representació.

17. Vegeu la carta de Rafael Tasis a Agustí Bartra de l'octubre de 1956 (la traducció és d'alguns mesos abans) (TASIS 1956). Tasis hi esmenta que havia llegit la versió catalana de *Genets cap al mar*, del mateix dramaturg, a càrrec d'Anna Murià, esposa de Bartra.

18. Bertolt Brecht en féu una versió el 1937, situada a Espanya en plena guerra civil.

sa com una nou o una poma» (SYNGE 2012: 17-18). La traducció de Tasis, viva i rica, sap reproduir l'efecte de realitat de l'original, tot elevant el registre de la parla col·loquial i aconseguint el que actualment anomenaríem una oralitat fingida.

Altres traduccions inèdites d'aquesta època són l'*Apolló de Bellac*, de Jean Giraudoux,¹⁹ i *Les maletes del senyor Vernet*, de Claude Magnier. Ambdues foren representades durant els anys cinquanta a Barcelona: la primera s'escenificà conjuntament amb la versió de Joan Oliver de *L'ós*, de Txèkhov, al Palau Comillas el 20 i 21 de juny de 1955, sota la direcció de Pau Garsaball (COCA 1975: 180); la segona, entre el 17 de març i el 29 d'abril de 1959 al Teatre Guimerà, per la companyia de Lluís Orduna²⁰ (COCA 1975: 96). Són comèdies breus centrades en els efectes de l'amor. En la primera l'Apolló de Bellac indueix Agnès, una noia que busca feina en una oficina on s'enregistren invents, a elogiar la bellesa dels treballadors. La noia, ingènua, ho fa i acaba obtenint tot el que vol. La segona s'estructura com un vodevil. Els dos autors implicaven una aposta per la comèdia d'emboics lleugera i ben feta. Giraudoux ja havia estat introduït per Ramon Esquerra durant els anys trenta, que n'havia traduït *Amfitrió 38*, una peça representativa d'«aquella barreja d'elegància natural i d'ironia irreverent, que són potser l'essència del famós *esprit* francès» (GRAELLS 1985: 11). Magnier, en canvi, era una novetat tot just importada de França: *Les maletes del senyor Vernet* era del mateix 1958.

Altrament, Josep M. Poblet indica que Tasis assumí quatre encàrrecs més de traduccions que, finalment, no s'escenificaren (POBLET 1967: 128, 129): *Blai, un piset per quinze dies*, de Claude Magnier, *El*

19. Vegeu la carta de Georges Bouyx a Rafael Tasis de 1957, en la qual li agraeix les opinions dels manuscrits que li va enviar i li dona l'autorització (aconseguida a través de Mme. Vve. Giraudoux i el seu fill J. P. Giraudoux) per traduir *Apollon de Bellac*, de Jean Giraudoux, amb la condició que la faci en un any i només en tingui la meitat dels drets. També li dona el permís per a traduir *La fille du géolier* i li n'envia la versió definitiva (BOUYX 1957).

20. En aquesta representació debutà Josep M. Flotats. Els textos, que daten, aproximadament, de 1955 i 1959, es conserven, respectivament, a la biblioteca de l'Institut del Teatre i al Fons Tasis.

senyoret Dudley, de Philip Johnson, *Romanoff i Julieta*, de Peter Ustinof, i *Els núvols*, d'Aristòfanes.²¹

La darrera obra de teatre traduïda per Tasis en el tombant dels cinquanta als seixanta és *La sala d'estar* (*Dos actes dividits cada un en dos quadres*), de Graham Greene, que aborda tres temes recurrents en la seva obra: «adulterous passion, Catholic scruples and suicide» (BRENNAN 2010: 100). Als anys cinquanta Greene era d'actualitat gràcies a la popularitat d'obres d'espionatge com *El tercer home* (la pel·lícula data de 1949). La peça teatral, estrenada a Londres el 16 d'abril de 1953 sota la direcció de Peter Glenville, havia estat representada a Barcelona en castellà. Es publicà a la col·lecció «Quaderns de Teatre» de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona. En la «Nota del traductor», Tasis defensa el valor de la novellística de Graham Greene i en destaca la capacitat de tractar una gran varietat de temes d'actualitat que tenen com a escenari «punts neuràlgics» del món (TASIS 1962: 5). Considera que, a més d'oferir un testimoniatge de l'època, les seves obres estan «predestinades a la gran popularitat dels *paperbacks*» (TASIS 1962: 5). A *La sala d'estar* Greene es mostra com un gran «manipulador d'idees» i tracta l'ambivalència (real i metafísica) de la història, de qualsevol història. Més concretament, aborda «amb una gran economia de mitjans i un patetisme sense esgarips ni declamacions, alguns dels problemes majors de l'home en la seva relació amb els altres éssers humans: els problemes de la Caritat» (TASIS 1962: 7). Aquest tema connecta amb el pòsit catòlic d'una part de la seva obra, que el traductor relaciona amb la idea de Gràcia o de perdó i que, segons Glenville, a *La sala d'estar* és tractat de manera metafísica. La peça se centra en l'aventura que té un home casat amb una noia més jove que acaba de perdre la mare i de qui és tutor. La noia és retornada a casa de les seves dues ties i el seu oncle sacerdot, que viuen en l'espai reclosit d'una casa on no és possible ocupar les habitacions on ha mort algú. La tensió entre la relació amorosa de la noia amb l'home (censurable des del punt de vista de l'ortodòxia de la tia i condemnada, d'antuvi, al fracàs) i la repressió que es viu a la sala d'estar, on la fe només condueix a la

21. No n'hem localitzat els mecanoscrits.

idea d'un déu venjatiu, és el que tiba el fil d'una obra altament suggestiva, a la vegada «domestic» i «symbolic» (BRENNAN 2010: 101).

Al llarg dels anys seixanta, Tasis aborda com a traductor un dels gèneres que més li interessa pel que fa a la popularització de la literatura: la novel·la policíaca. Com ha analitzat Àlex Martín (2015: 43-52), Tasis s'hi aproxima durant l'etapa d'exili a París, especialment a partir de 1947, quan publica l'article «Notes sobre novel·la policíaca» a la *Revista de Catalunya* (TASIS 1947). És també a París, l'any 1944, que escriu *Un crim al Paralelo* i *La Bíblia valenciana*. Finalment, el 1955, a Premià, redacta *És hora de plegar* (ARIMANY 1967: 163). L'interès creix fins que es concreta, als seixanta, en la creació de les primeres plataformes editorials dedicades a la traducció. En un article publicat a *Serra d'Or* l'octubre de 1965, «La novel·la nord-americana en català», Tasis assenyala la continuïtat en la recepció de la novel·la nord-americana a Catalunya i situa autors com Raymond Chandler i James M. Cain entre dues generacions: la de les «novelles descarnades i “objectives” de Dos Passos, Caldwell i Hemingway», i la de l'obra del «Henry Miller dels *Tròpics* i de *Sexus*» (BACARDÍ 2012: 213-214). Valora positivament aquesta recepció atès que implica una «obertura d'horitzons [...] per a la literatura catalana». I, finalment, hi destaca, d'una banda, el paper de Proa i Aymà i, de l'altra, el protagonisme de Manuel de Pedrolo com a responsable de la col·lecció «La Cua de Palla», on es publicaren les *tough novels* de Mickey Spillane, James Cain i William McGivern, novel·les que Tasis venia a la seva llibreria de la Rambla.

A partir de 1963 Tasis col·labora com a traductor a La Cua de Palla d'Edicions 62, dirigida per Manuel de Pedrolo entre 1963-1970 (MARTÍN 2015: 89-100). En total hi publica quatre traduccions: *La clau de vidre* de Dashiell Hammett (1963), *Amb la por al cos* de Margaret Millar (1964), *Sota la pell* de William McGivern (1964) i *La dama fantasma* de William Irish, pseudònim de Cornell Woolrich (1965). De la nòmina d'autors, en destaca Hammett, el fundador de la *hard-boiled school*, estil considerat purament nord-americà. D'ençà dels anys cinquanta, amb la publicació de *L'Àge d'or du roman américain* (1949), de Claude-Edmond Magny, Hammett havia estat promogut com a representant de la novel·la objectiva que la crítica i a Cata-

lunya, Josep M. Castellet— defensaven com a punt de partida de la modernització de la novel·la europea de postguerra. *La clau de vidre* és segurament la seva obra més coneguda. Publicada el 1931, fou adaptada dues vegades al cinema, i combina elements de la novel·la policíaca amb trets propis de la novel·la romàntica de base psicològica (YOUNG HALL 2007: 458).

Les novel·les de Woolrich i McGivern utilitzen trames de novel·la policíaca per denunciar determinades injustícies socials, com el racisme (McGivern) i el parcialisme expeditiu de la llei (Woolrich), mentre que la canadenc Millar indaga en les raons (i tensions) del crim a través d'una intriga psicològica. L'obra de Woolrich, a més, ha estat relacionada amb el *paranoid noir*, un tipus de novel·la policíaca protagonitzada per la víctima d'una persecució, condemnada a una «fatalistic inevitability» (SIMPSON 2007: 192). La coberta dels quatre llibres, dissenyada per Jordi Fornas, reproduïx una fotografia en blanc i negre sobre el fons groc característic de la col·lecció. En conjunt, el nivell d'aquestes traduccions és irregular. Hi sovintegen calcs de l'anglès (com *donar un truc de telèfon, no tiraràs=dispararàs*), lèxic poc adequat a la trama (*carretó* per *cotxe*, *capell* per *barret*, *minyó* per *noi*, *cinyell* per *cinturó*) o vacil·lacions en el registre (*estar a punt de marxa, només que es trobi a la sopa i una mica ensofrat, tot li fa bullida i comença a xerrar, fer gatzara, anar a pinyes, el cotxe a tot estrop*). En conjunt, són desajusts idiomàtics poc freqüents en les traduccions teatrals que Tasis emprengué alguns anys abans, durant els cinquanta. És possible que el zel excessiu dels correctors, afegit a la voluntat de mantenir un nivell de llengua elevat, inadequat per al gènere, els instiguessin a perseverar en l'ús d'unes formes que el lector del moment probablement devia considerar massa encarcerades o poc representatives de la parla oral col·loquial.

Paral·lelament, l'any 1964 Tasis participà en una de les grans empreses editorials del moment: la traducció del *Goldfinger*, d'Ian Fleming, tercer número de la col·lecció «Enjòlit» d'Aymà, on ja s'havien publicat *Des de Rússia amb amor* i *Casino Royale*.²² L'editorial, que

22. A Enjòlit, el 1966, hi sortí un altre dels *best-sellers* del moment, *A sang freda: veritable relació d'un assassinat múltiple*, de Truman Capote.

havia estat comprada per Joan Baptista Cendrós el 1962, desplega una costosa campanya editorial a fi de convertir el darrer episodi de les aventures de James Bond (portat al cinema el mateix 1964) en un èxit segur. L'operació, com bona part de les campanyes orquestrades per Cendrós a inicis dels anys seixanta, tingué un èxit notori i fou objecte d'una forta censura (CORNELLÀ-DE TRELL 2012). En la contracoberta de *Goldfinger* se subratlla l'èxit «fulminant» dels números de la sèrie: «Des de Rússia amb amor s'exhaurí en un mes i mig, i la segona edició és absorvida amb igual celeritat. *Casino Royale* —del qual se'n féu un tiratge augmentat— corre la mateixa bona sort...» En la ficció s'explicita l'interès que té Bond per Raymond Chandler, un dels referents del gènere (FLEMING 1964: 276). Els onze números de la sèrie Bond, publicats en format de butxaca, mantingueren el mateix dibuix a la portada: una fotografia, en blanc i negre, d'una mà prement el gallet.

Les tres darreres traduccions de Tasis aparegueren a l'altra editorial comprada per Cendrós, el 1964: l'emblemàtica Proa. El número 102 de la biblioteca «A Tot Vent» corresponia a *Jim i la sort*, de Kingsley Amis. En el prefaci Tasis vindica l'«art de contar històries dels britànics» i la capacitat de presentar escenes i personatges amb tota una sèrie d'«implicacions morals, estètiques, metafísiques i [...] polítiques» (TASIS 1964: 7). Remarca l'èxit de públic i de crítica de què gaudí la novel·la quan es publicà, el 1954. A partir del relat de l'experiència d'un professor rebel en una petita universitat britànica, Amis hi desplega «una crítica humorística, però implacable de la societat burgesa» (TASIS 1964: 8) i, més específicament, la de l'anomenada «New Elizabethan Age» (LASKOWSKY 1998: 83). Per fer-ho utilitza, d'una banda, un discurs indirecte lliure que reflecteix el punt de vista del protagonista i, de l'altra, un estil «unadorned, plain, clearly antimandarín» (LASKOWSKY 1998: 85). És segurament la idea d'apostar per un llibre d'èxit i, a la vegada, llegible i de qualitat que degué empènyer el traductor i l'editor a publicar-lo; sabent, alhora, que un dels grans atractius de l'obra el constituïa, justament, la hilaritat que crea Jim Welsh, un *young angry man* que, amb la seva conducta heterodoxa, posa en evidència la hipocresia del món acadèmic.

Per a La Mirada de Proa, Tasis traduí un assaig d'actualitat: *La pròxima vegada, el foc*, de James Baldwin (1966). Publicat el 1963,

denuncia la situació de marginació i exclusió que vivia bona part de la població afroamericana als Estats Units. Baldwin, novel·lista i activista social, escriu un al·legat a favor de la necessitat de comprensió mútua per part de les dues parts en què es divideix la societat nord-americana a causa de la segregació. El llibre comptà amb un pròleg de l'aleshores professor de la facultat de dret de la Universitat de Barcelona Miquel Roca i Junyent, que, pensant en el lector català, contextualitzava el conflicte en el marc nord-americà: la posició de Baldwin volia anar més enllà de l'aprovació al Congrés de la Llei d'Igualtat dels Drets Civils (1964), que, tot i establir, teòricament, la igualtat jurídica entre blancs i negres, implicava encara forts prejudicis socials (ROCA I JUNYENT 1966: 9). Per això Baldwin es posicionava en contra de la integració, en la mesura que sovint implica un paternalisme del blanc cap al negre, i advocava per «la mateixa transformació de la societat, en la seva totalitat» (ROCA I JUNYENT 1966: 10). Aquest plantejament condiona, en part, la mirada que Tasis projectà sobre la ciutat de Nova York el 1966, quan assistí al congrés mundial del PEN Club en representació del PEN Català. En el relat que fa del periple a *Amèrica del Nord, avui* (1967) observa *slums* de població afroamericana en determinats barris de la ciutat i, tot recordant Baldwin, en relativitza el possible caràcter violent. També recull una reveladora enquesta que la revista *Newsweek* publicà el 22 d'agost de 1966 sobre l'anomenat «problema negre» (TASIS 1967: 80-82).

Finalment, el 1967, Proa donà a conèixer la traducció —ja pòstuma— de la biografia del musicòleg i premi Nobel 1954 Albert Schweitzer, *De la meua vida i el meu pensament*. Aquesta obra, juntament amb la *Història de San Michele*, de Munthe, i el *Pelegrinatge als orígens*, de Lanza del Vasto, es pot posar en relació amb la defensa que, d'ençà dels anys trenta, Tasis féu de les biografies novel·lades, amb Stefan Zweig, André Maurois i Emil Ludwig com a referent, en la mesura que eren instruments eficaços per a la divulgació de la història i creaven una literatura de consum (ARIMANY 1967: 128).

A títol anecdòtic, cal recordar les traduccions de poesia que Tasis féu per a les felicitacions de Nadal que trametria a les seves coneixences, en part reproduïdes a la correspondència amb Tarradellas (TAR-

RADELLAS & TASIS 2014: 150-151, 162-165, 200-201, 213-215). Entre els autors traduïts hi figuren, Paul Éluard, Francis Jammes, Laurence Lerner, Francis Ponge i Allan Tate.

5. CONCLUSIONS

Resultat de l'obstinació d'un *homme de lettres* apassionat per la cultura, les traduccions de Rafael Tasis mostren, alhora, els èxits i les limitacions de la voluntat continuista d'un dels agents més actius de la cultura catalana. Èxit en la mesura que incideixen en les qüestions palpitants del moment per mitjà de la visibilització d'unes obres que sintonitzen amb el que es fa a Europa. Huxley als anys trenta o la novel·la policíaca als anys seixanta són indicadors d'aquesta voluntat de sincronitzar, remoure i crear escriptors i lectors. Amb una diferència notable: el Tasis dels anys trenta pot introduir autors de rabiosa actualitat (com Huxley), mentre que el de postguerra tracta el que les esquerdes del franquisme li permeten (com les traduccions de novel·la policíaca, que no poden emergir fins als seixanta). Limitacions perquè, en la difícil intermitència de l'exili i la postguerra, aquestes traduccions foren objecte de censura i estigueren condicionades per alguns dels debats que atomitzaren el posicionament dels escriptors pel que fa a la llengua literària. Més enllà de ser obres *pro pane lucrando* les traduccions de Tasis mostren la voluntat de professionalització d'un dels activistes que més tossudament volgueren connectar la cultura amb la societat, fent-hi convergir els gèneres i autors que li foren més propicis. A més, es constata que Tasis progressa amb la traducció, hi aprèn i hi troba una font inesgotable de recursos per a l'obra pròpia i, sobretot, per a l'obra col·lectiva.

BIBLIOGRAFIA

ANTICH (1935): Marcellí Antich, Carta de Marcellí Antich i Camprubí a Rafael Tasis (29 juliol), Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), Fons Rafael Tasis (FRT).

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Arimany.
- ARTÍS (1929): Avel·lí Artís Balaguer, Carta a Rafael Tasis (15 agost), UAB, FRT.
- BACARDÍ (2012): Montserrat Bacardí, *La traducció catalana sota el franquisme*, Lleida: Punctum.
- BACARDÍ & FOGUET (2012): Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, «Teoria de l'exili», dins: Rafel Tasis, *Les raons de l'exili*, Valls: Cossetània, p. 5-40.
- BLADÉ (1959): Artur Bladé i Desumvila, Carta a Rafael Tasis (15 maig), UAB, FRT.
- BOUYX (1957): Georges Bouyx, Carta a Rafael Tasis (2 juliol), UAB, FRT.
- BRENNAN (2010): Michael G. Brennan, *Graham Greene. Fictions, Faith and Authorship*, Londres / Nova York: Continuum.
- CALDERS & TISIS (2012): Pere Calders i Rafael Tisis, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- CAMPS I ARBÓS (2010): Josep Camps i Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CANYAMERES (1972): Ferran Canyameres, *Diari íntim*, Barcelona: Pòrtic.
- COCA (1978): Jordi Coca, *L'Agrupació Dramàtica de Barcelona. Intent de Teatre Nacional (1955-1963)*, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions 62.
- COLL-VINENT (2007): Sílvia Coll-Vinent, «Rafael Tasis, traductor i divulgador literari», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 14, p. 95-104.
- (2011): «Tasis i Marca, Rafael», dins: Montserrat Bacardí i Pilar Godayol (dir.), *Diccionari de la traducció catalana*, Vic: Eumo, p. 532-533.
- CORNELLÀ-DETTRELL (2012): Jordi Cornellà-Detrell, «La censura després delsensors: algunes reflexions sobre aspectes no resolts de l'herència cultural del franquisme», *Anuari TRILCAT*, núm. 2, p. 27-49.
- DANÉS SALA (2006): Adriana Danés Sala, «Rafel Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriòtic», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (eds.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana*, Barcelona: L'Avenç, p. 208-221.
- GRAELLS (1985): Guillem Jordi Graells, «Ramon Esquerra, crític i traductor», dins: Jean Giraudoux, *Amfitrió 38*, trad. de Ramon Esquerra, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions del Mall, p. 5-14.
- HUERTAS & GELI (2000): Josep M. Huertas i Carles Geli, «Mirador», *la Catalunya impossible*, Barcelona: Proa.

- LASKOWSKI (1998): William Laskowski, *Kingsley Amis*, Nova York: Twayne Publishers.
- MANENT (1986): Albert Manent, «Rafael Tasis, el desig de servir», dins: *El molí de l'ombra. Dietari polític i retrats 1946-1975*, Barcelona: Edicions 62, p. 173-181.
- (2006): «Rafael Tasis, intel·lectual polifacètic», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 29-43.
- MAUROIS (1935): André Maurois, *Magiciens et Logiciens*, París: Bernard Grasset.
- MARTÍN (2015): Àlex Martín Escribà, *Rafael Tasis, novel·lista policíac*, Barcelona: Alrevés.
- PEI (1930): Ramon Pei, «La versió catalana del *Volpone* de Ben Jonson», *Mirador* (12 juny), p. 4.
- PLA (2007): Xavier Pla, *Simenon i la connexió catalana*, València: Edicions 3 i 4.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafel Tasis. Conducta i exemple*, Barcelona, Grijalbo.
- POWELL (1983): Violet Powell, *The Constant Novelist. A study of Margaret Kennedy 1896-1967*, Londres: Heinemann.
- ROCA I JUNYENT (1967): Miquel Roca i Junyent, «Pròleg», dins: James Baldwin, *La pròxima vegada, el foc*, Barcelona: Proa, p. 5-15.
- SIMBOR ROIG (2006): Vicent Simbor Roig, «Rafael Tasis, crític i publicista», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 19-27.
- SIMPSON (2007): Philip Simpson, «Noir and the Psycho Thriller», dins: Charles J. Rzepka i Lee Horlsey (eds.), *A Companion to Crime Fiction*, Chichester: Wiley-Blackwell, p. 187-197.
- SINGLA (2006): Carles Singla, *Mirador (1929-1937). Un model de periòdic al servei d'una idea de país*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- TARRADELLAS & TASIS (2014): Josep Tarradellas i Rafael Tasis, *Estrictament confidencial*, ed. de Francesc Foguet i Boreu, Barcelona: Viena.
- TASIS (1930): Rafael Tasis, «Oscar Wilde», *Mirador* (12 juny), p. 4.
- (1931): «Margaret Kennedy. *La nimfa constant*», *Mirador* (2 juliol), p. 6.
- (1932): «*La nimfa constant*. Novella i film», *Mirador* (24 febrer), p. 302.
- (1935): *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- (1938a): «Una gran novel·la curta de Huxley», *La Publicitat* (22 maig), p. 4.
- (1938b): *El mirall en el camí*, UAB, FRT.
- (1938?): Carta a Aldous Huxley, UAB, FRT.

- (1947): «Notes sobre novella policíaca», *Revista de Catalunya*, núm. 104, p. 413-418.
- (1956): Carta a Agustí Bartra (11 setembre), UAB, FRT.
- (1959): «Situació de Ben Jonson en el teatre anglès», UAB, FRT.
- (1962): «Nota del traductor», dins: Graham Greene, *La sala d'estar*, Barcelona: Joaquim Horta, p. 5-7.
- (1964): «Kingsley Amis», dins: Kingsley Amis, *Jim i la sort*, Barcelona: Proa, p. 7-9.
- (1967): *Amèrica del Nord, avui*, Barcelona: Proa.
- (2006): «Defensa i il·lustració d'aquesta llibre (i d'un gènere literari)», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 59-60.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2012): «Primera Taula Rodona de Traductors Catalans. Informe Conclusiu (1966)», dins: Montserrat Bacardí, *La traducció catalana sota el franquisme*, Lleida: Punctum, p. 231-235.
- TASIS FERRER (2006): Rafael Tasis Ferrer, «Recordant el meu pare», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 45-50.
- UDINA (2012): Dolors Udina, «Presentació», dins: John Millinton Synge, *El joglar del món occidental*, trad. de Rafael Tasis, Lleida: Punctum.
- (2014): «Nota de la curadora», dins: Aldous Huxley, *Carretera enllà*, trad. de Rafael Tasis, Martorell: Adesiara, p. 7-9.
- VILARDELL (2016): Laura Vilardell, «La collecció "Isard", d'Editorial Vergara i la censura: el cas d'*After Many a Summer*», dins: Laura Vilardell (ed.), *Traducció i censura en el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 171-180.
- YATES (1975): Alan Yates, *Una generació sense novella: La novella catalana entre 1900 i 1925*, Barcelona: Edicions 62.
- YEARLING (2011): Rebecca Yearling, «Volpone on the Stage», dins: Matthew Steggle (ed.), *Volpone. A Critical Guide*, Londres / Nova York: Continuum, p. 31-54.
- YOUNG HALL (2007): Jasmine Young Hall, «Dashiehl Hammett», dins: Charles J. Rzepka i Lee Horlsey (eds.), *A Companion to Crime Fiction*, Chichester: Wiley-Blackwell, p. 450-461.

TRADUCCIONS DE RAFAEL TASIS

- MALOT (1923): Hector Malot, *Peripècies de Romà Kalbris. Narració inspirada en l'obra de Malot*, Barcelona: Artís.
- WILDE (1930): Oscar Wilde, *El retrat de Dorian Gray*, Badalona: Proa; «A Tot Vent» núm. 23.
- KENNEDY (1931): Margaret Kennedy, *La nimfa constant*, Badalona: Proa; «Biblioteca Oreig» [núm. 2].
- HUXLEY (1938): Aldous Huxley, *El somriure de la Gioconda*, Barcelona: La Rosa dels Vents; «Quaderns Literaris» núm. 199.
- TASIS (1957): Rafael Tasis, *Volpone. Adaptació de l'obra de Ben Jonson*, Mallorca: Moll; «Biblioteca Raixa» núm. 25.
- MALOT (1959): Hector Malot, *Aventures de Romà Kalbris. Narració en català de l'obra d'Hector Malot*, Barcelona: Arimany; «Sant Jordi» núm. 4.
- DEL VASTO (1961): Lanza del Vasto, *Pelegrinatge als orígens*, Barcelona: Arimany.
- GREENE (1962): Graham Greene, *La sala d'estar*, Barcelona: Joaquim Horta; «Quaderns de Teatre ADB» núm. 10-11.
- HAMMETT (1963): Dashiell Hammett, *La clau de vidre*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 3.
- AMIS (1964): Kingsley Amis, *Jim i la sort*, Barcelona: Proa; «A Tot Vent» núm. 102.
- FLEMING (1964): Ian Fleming, *Goldfinger*, Barcelona: Aymà; «Enjòlit» núm. 3.
- MCGIVERN (1964): William P. McGivern, *Sota la pell*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 27.
- MILLAR (1964): Margaret Millar, *Amb la por al cos*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 11.
- IRISH (1965): William Irish, *La dama fantasma*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 33.
- MUNTHE (1965): Axel Munthe, *Història de San Michele*, Barcelona: Vergara; «Isard» núm. 18.
- BALDWIN (1966): James Baldwin, *La pròxima vegada, el foc*, Barcelona: Proa.
- SCHWEITZER (1967): Albert Schweitzer, *De la meua vida i el meu pensament*, Barcelona: Proa.
- SYNGE (2012): John Millinton Synge, *El joglar del món occidental*, ed. de Dolors Udina, Lleida: Punctum; «Versions» núm. 2.
- HUXLEY (2014): Aldous Huxley, *Carretera enllà*, ed. de Dolors Udina, Martorell: Adesiara; «D'Ací i d'Allà» núm. 37.